

S dr. Mečislavem Borákem ze Slezského ústavu ČSAV o době, kdy se Magwitz podepisoval hnědou tužkou

Na příkaz gestapa — tak se jmenuje rukopis nové knihy, kterou pro nakladatelství Profil v Ostravě dokončil vědecký asistent Slezského ústavu ČSAV v Opavě PhDr. Mečislav Borák. Autora čtenáři už znají ze dvou vydání publikace Zločin v Životicích.

V nové knize Mečislav Borák zpracoval dvacet příběhů likvidačních akcí gestapa, německého četnictva a dalších složek nacistického aparátu na území Těšínska. Přiřadil k nim pět odborných kapitol, aby čtenáře zprvu podrobně seznámil se všemi rozdíly a zvláštnostmi uplatňování nacistického okupačního práva na Těšínsku a také zhodnotil válečné zločiny na tomto území.

— Došel jsem k závěru, že Těšínsko patřilo k nejvíce postiženým oblastem naší vlasti. Formy teroru tu byly mnohem ostřejší. Například veřejné popravy v protektorátě byly spíše výjimkou a ve větším rozsahu se začaly uplatňovat až v rámci akce Tetřev na podzim 1944, ale na Těšínsku byly už od ledna 1942. Také případy vraždy byly na Těšínsku na rozdíl od protektorátu běžnou záležitostí po celou dobu okupace. Pouze s výjimkou období od června 1940 do června 1942 na Těšínsku stále zasedaly stanné soudy. A tehdy, v onom období, kdy tu nepůsobily, nacisté měli k dispozici velmi blízký koncentrační tábor Osvětim... Mohli rovněž vraždit bez rozsudku na základě tzv. Sonderbehandlungu, úředně povolených vražd. Tehdy se sice německá justice „hácala“ s polci, ale ne proto, že by hájila lidská práva. To se jen ozývala uražená ješitnost soudního aparátu. Vždyť činnost nacistických justičních dvorů v Katovicích a Vratislavi se od přímých vražd, vražd bez rozsudků, lišila jen zachováním formalit.

Chtěl jsem tyto zvláštnosti čtenáři v odborném výkladu přiblížit, aby hlouběji pochopil pozadí dvaceti konkrétních příběhů.

— Můžeš nás zasvětit do některých příběhů, které v knize popisuješ? Jak jsi je rekonstruoval?

— Musím především říct, že hrubé obrysy knihy jsem měl hotovy už v roce 1980. Musel jsem však práci věnovat dalším téměř osm let. Dál jsem studoval archivy, konzultoval s pamětníky, přepisoval — některé kapitoly i čtyřikrát. A dodnes si nejsem jist všemi souvislostmi a postoji lidí za okupace na Těšínsku.

Například stále nemohu s určitostí říct, kdo má na svědomí první hromadnou vraždu na území českých zemí 18. září 1939 u jámy Barbora (dnes Důl 1. máj) v Karvině, jejíž obětí se stalo dvanáct polských horníků. Osob-

čil za kamarády, kteří se štitili. Střílet do bezbranných ho prostě bavilo.

— Potkala ho spravedlnost?

— Po válce se protloukl přes jižní Čechy do amerického zajateckého tábora. Tam byl poznán a po složitém jednání vydán. Je to jeden z mála případů, kdy z americké okupační zóny vydali válečného zločince. O pár měsíců později by tak už zřejmě neučinili. Mimořádný lidový soud v

PhDr. Mečislav Borák na snímku Břetislava Olšera.

Ostravě Gradela odsoudil k trestu smrti, protože oprávněně neuvěřil jeho až do konce proklamovanému tvrzení o nevině a prohlášení, že všechno dělal z příkazu. Také já jsem se při své práci přesvědčil, že Gradela ne-

Na příkaz gestapa

může nic omluvit. Je prokázáno, že i příslušník německé bezpečnosti mohl odmítnout vykonání nelidského příkazu a nebyl přitom výrazně perzekvován. Takové případy jsou známy i z Těšínska.

— Gradel byl potrestán, ale jiný vrah, na kterého se soustřeďuje tvá pozornost, trestu smrti stále uniká. Máš na mysli Quido Magwitze.

— Jednu kapitolu věnuji Životicím, tragédií této hornické obce na Karvinsku, v níž sehrál určitou roli bývalý šéf těšínské sluzebny gestapa, kriminální rada Quido Magwitz. Patrně dosud žije

pro jeho práci typické, že o masakru v Životicích nezanechal žádný záznam. Tento velký zločin chtěl naopak maskovat. Zastřelené nechal odtáhnout do lesa, aby mohl říci, že byli zastřeleni na útěku. Do matričních knih v Bludovicích i do úmrtních listů všech třiceti šesti zastřelených 6. srpna 1944 nechal zapsat, že podlehl náhlé srdeční příhodě. Zřejmě také právě Magwitz má na svědomí, že ze čtrnácti Životických lidí, které po 6. srpnu 1944 poslal do koncentračního tábora, se domů po osvobození Československa Sovětskou armádou vrátila jen Anna Kiszková.

— Jak ti ve studiu vzácných dokumentů pomohli polští historici?

— Na našem území z činnosti těšínského gestapa nezůstaly žádné archivní dokumenty, i když jeho úřadovna se nacházela v Českém Těšíně. Proto jsem věděl ředitelce oddělení Vojvodského státního archivu v Cieszyne dr. Barboře Poloczkové, že mi vyšla vstříc a mohl jsem prostudovat materiály těšínského gestapa a vězení a jejich prostřednictvím poznat strukturu odboje na Těšínsku. Pomohl mi rovněž bohatý fond Slezské knihovny v Katovicích, kde kromě vzácných knih mají část pozůstalosti po MUDr. Józefu Mazurkovi z Bystrice nad Olší, který jako lékař po válce, v době, kdy to ještě nedělala žádná instituce, na území české části Těšínska od svých pacientů sbíral důležité dokumenty o odboji. Druhá část sbírky, i když ne tak urovnaná, se nachází v Českoslezském muzeu. Mohl jsem rovněž čerpat z pramenů Vojvodského státního archivu v Katovicích, kde jsou dochována hlášení německého četnictva a gestapa a dalších složek nacistického aparátu, která přímo či nepřímo souvisejí s Těšínskem. Mnoho mi rovněž pomohly kontakty s docentem Andrzejem Szeferem ze Slezského institutu v Katovicích. Nezástnou pomoc mu chci vrátit překladem jeho knížky, která právě nyní v Polsku vyšla pod titulem Soukromá válka majora Herznera (Prywatna wojna majora Herznera). Pojednává o nacistickém obsazení Jablunkovského průsmyku týden před zahájením II. světové války. Je to naprosto nová práce, autor čerpá z dosud neznámých pramenů, které sám nalezl v Německé spolkové republice. Na pravou míru uvádí řadu pověstí a dohadů, poprvé zveřejňuje složení skupin, které zaútočily na nádraží v Mostech u Jablunkova, říká, jaké měly úkoly. Dokazuje, že nacisté chtěli válku rozpoutat už 25. srpna 1939 a byli připraveni na preventivní obsazení tohoto tunelu. Situace se však mezitím změnila v neprospěch Ně-

vy, konzultoval s pamětníky, přepisoval — některé kapitoly i čtyřikrát. A dodnes si nejsem jist všemi souvislostmi a postoji lidí za okupace na Těšínsku.

Například stále nemohu s určitostí říci, kdo má na svědomí první hromadnou vraždu na území českých zemí 18. září 1939 u jámy Barbora (dnes Důl I. máj) v Karvině, jejíž obětí se stalo dvanáct polských horníků. Osobně se domnívám, že šlo o vyrovnaní účtu se slezskými povstanci na základě příkazu Hitlera k bezohledné pacifikaci území. Myslím, že odpovědnost za tento zločin má speciální operační komando německé bezpečnostní policie a bezpečnostní služby, vedené Carlem Brunnerem. Zločin byl totiž spáchán v době, kdy se policejní aparát teprve formoval.

Do knihy jsem zahrnul všechny veřejné popravy na šibenici v obcích Těšínska. Konaly se v Těřlicku, Těšíně, Oldřichovicích, Návsi u Jablunkova, Mostech u Jablunkova, Horní Suché a Petřvaldu. Exekuce v Těřlicku je zajímavá tím, že jde o vůbec první veřejnou popravu v českých zemích — konala se 23. ledna 1942. Na sloup elektrického vedení byl veřejně pověšen člověk, který utekl z nucených prací v říši a zúčastnil se odboje. Podávám také obraz nejmasovější popravy na Těšínsku — na pravém břehu pohraniční řeky Olše nacisté na jedinou před zraky povinně přihlížejícího davu lidí utáhli čtyřadvacet oprátek. Polovina obětí byla z původního československého území. Zaznamenal jsem rovněž všechny větší likvidační akce gestapa na Těšínsku, bylo jich přes deset, zmiňuji se také o dalších, méně rozsáhlých, ale všechny zachytit možné není, šly do stovek a o některých se moc neví.

— Představuješ pouze oběti, nebo akazuješ i tvář vrahů?

— Pokusil jsem se vyličit portrét největšího vraha na Těšínsku — Josefa Gradela. Pocházel ze Žlutic v západních Čechách, měl německou národnost a vstoupil do služeb gestapa. Osobně bez rozsudku zastřelil nejméně pět lidí, ale s největší pravděpodobností má na svědomí víc obětí. Vždyť jen na těšínském hřbitově přišlo o život bezesvědků sto lidí. Při krvavém masakru v Životicích, kdy každý z komanda měl za úkol zastřelit jednoho muže, Gradel svou normu trojnásobně překročil. Ochotně zasko-

sinská.

— Gradel byl potrestán, ale jiný vrah, na kterého se soustřeďuje tvá pozornost, trestu smrti stále uniká. Máš na mysli Quido Magwitzze.

— Jednu kapitolu věnuji Životicím, tragédií této hornické obce na Karvinsku, v níž sehrál určitou roli bývalý šéf těšínské služebny gestapa, kriminální rada Quido Magwitz. Patrně dosud žije v Německé spolkové republice (v době vraždění v Životicích měl necelých 29 let), zůstal bez trestu, i když Čs. vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců předložila nesčetné důkazy o jeho zločinech v Životicích, ale rovněž dokázala jeho osobní odpovědnost za desítky dalších likvidačních akcí. Jako šéf gestapa v Českém Těšíně Magwitz vydával rozkazy k likvidaci osob, i když k tomu nebyl oprávněn ani v rámci zrádného nacistického systému. Takový příkaz mohl vydat jen Himmler a od podzimu 1943 vyšší velení SS. Poprava byla možná na základě tzv. zvláštního zacházení (Sonderbehandlung). Byla to vlastně policejní vražda, poprava bez rozsudku. O ní rozhodl svým posouzením zcela svévolně příslušný úředník gestapa. I zatčení gestapáci, kteří sloužili na Těšínsku, po válce vypovídali, že Magwitz v Životicích dával osobně příkazy ke stříbě.

— Co o tomto zločinci víme bližší?

— Byl právníkem. Měl titul doktora práv. Po válce se živil jako obchodní zástupce západoněmecké firmy. Žel, nemáme jeho fotografie. Jen podle popisů svědků víme, jak vypadal. O jeho charakteru i oddanosti fašismu svědčí, že se podepisoval hnědou tužkou. Tak podepsal řadu dokumentů, na jejichž základě byli lidé odvezeni rovnou do koncentračního tábora bez justičního prostředníka. Poslal je tam do „ochranné vazby“, ale stačilo mu zatelefonovat příslušnému oddělení gestapa v lágru... Nikoli bez významu byly i grafické značky, které jsem na osobních kartách vězňů viděl — vykřičníky, znaménka +, a podobně. Vesměs jsem je našel u osob s významnou odbojovou činností. A právě tyto odbojáři se z koncentračních táborů už nevrátili.

K Magwitzovým metodám už tehdy patřila promyšlená snaha své zločiny zatajit. Zřejmě jako právník si byl moc dobře vědom případných možných následků. Je

autor čerpa z dosud neznámých pramenů, které sám našel v Německé spolkové republice. Na pravou míru uvádí řadu pověstí a dohadů, poprvé zveřejňuje složení skupin, které zaútočily na nádraží v Mostech u Jablunkova, říká, jaké měly úkoly. Dokazuje, že nacisté chtěli válku rozpoutat už 25. srpna 1939 a byli připraveni na preventivní obsazení tohoto tunelu. Situace se však mezitím změnila v neprospekch Německa, Hitler zahájení útoku na Polsko odsunul na 1. září, ale komando ze Žiliny už vyrazilo a v čelitém terénu se Němcům nepodařilo s majorem Herzerem spojit. Jeho jednotka splnila úkol a po půlnoci se divila, že válka nezačala, s potížeji pak utekla na Slovensko a celou akci si zopakovala za týden. Knížka Andrzeje Szefra je naprosto objektivní a věrohodná, myslím, že může mít u našich čtenářů úspěch.

— Věřím, že se stejným zájmem si čtenáři přečtou i tvou novou knížku, o které jsme především hovořili. Kde jsi vůbec získal vztah a zaujetí pro tak náročnou práci, jakou je rekonstruovat po čtyřiceti letech nacistické zločiny na Těšínsku?

— Mám rád Těšínsko, i když jsem rodák z druhé strany Beskyd, z Valašska. A pokud jde o nenávisť k fašismu — i pro ni mám své osobní důvody. Můj tatínek byl vězněn v koncentračním táboře Gross-Rosen, osvobození se dočkal v Terezíně. Kdyby sovětská vojska přišli o pár dnů nebo týdnů později, zřejmě by další chvíle v podzemní továrně u Malé terezínské pevnosti nepřežil. Po válce se musel léčit z onemocnění tyfem a úplného vyčerpání. Dva mí strýcové byli popraveni za odbojovou činnost — to je mamčin bratr z Růžky a otcův bratr z Velkých Karlovic. Jejich jména jsou zveřejněna na symbolickém hřbitově Památníku ostravské operace v Hrabyni. Dokud tatínek žil, nikdy o svém utrpení v koncentračním táboře nemluvil, zemřel ve 49 letech, na jeho předčasnou smrt mělo jistě vliv fašistické mučení a týrání. Teprve po jeho smrti jsem se začal hlouběji věnovat problému fašismu, který otce tak krutě poznamenal a proti němuž je třeba stále bojovat, jeho konkrétní historii připomínat, učit se z ní.

Za rozhovor poděkoval

IVO HAVLÍK

Nová svoboda 8.8.1987